

УДК 574.4-047.37(477.53)

Н. О. Власенко

Полтавський національний педагогічний університет ім. В.Г. Короленка, м. Полтава

ІСТОРИЧНИЙ НАРИС ДОСЛІДЖЕНЬ ЛІСОВИХ БІОГЕОЦЕНОЗІВ НА ПОЛТАВЩИНІ (1850-1980 Р.Р.)

Аналіз наукової літератури дає підстави відмітити, що проблемам вивчення лісів приділяється достатньо уваги. У історичному аспекті за період 1850-1980 рр. можна виділити два різні за напрямками досліджень етапи – флористико-систематичний та еколого-ценотичний.

Ключові слова: лісові біогеоценози, Полтавщина, аналіз літератури.

Робота є фрагментом НДР «Екологічні принципи відновлення і створення захисних лісів в степу, їх роль в підвищенні родючості ґрунтів» (номер державної реєстрації теми № 0112U000191).

Джерельна база з історії вивчення лісів в Україні засвідчує, що вивчення рослинного світу, зокрема лісових рослин регіону, почалося ще в середині-кінці XIX століття [22, 26]. Але цілеспрямоване вивчення лісів на той час не проводилось у зв'язку з відсутністю коштів і зацікавленості державних служб. В основному це були дослідження ботанічного плану, де розглядалися і рослини, що зростають в лісах. Ці дослідження пов'язані з академічними експедиціями, організованими Російською Академією наук [3, 4]. Їх результати послужили основою для багатьох наступних робіт та флористичних зведень.

Аналіз основних робіт із вивчення лісів у історичному аспекті за період 1950-1980 рр. дозволяє нам виділити за спрямованістю досліджень два основні етапи: перший – середина-кінець XIX – початок XX ст. (до 30-х рр.); другий – 30-80-ті рр. XX ст.;

Перший етап. У минулому рослинний світ Полтавщини описується як край величезних лісових масивів та ковилових степів з заростями чагарників [22, 26, 29, 34]. В описові населених пунктів Полтавщини, складеному в 1728 році, згадується про великі дубові, кленові, грабові і липові ліси по берегах річок Ворскли і Коломака [22]. Перший опис лісів Полтавської губернії був зроблений М.І. Арндаренком [4] і пізніше опублікований А.В. Богдановичем (1877) [22, 26].

Значний флористичний матеріал стосовно Полтавської губернії знаходимо в роботі «Труди комиссии при Киевском университете Св. Владимира для описания губернии Киевского ученого округа». Вона була першим звітом про результат експедиції зазначеної комісії з 1849 по 1895 рр. І перш за все це стосується наукових розвідок Є.Р. Траціфеттера [22, 26].

В.В. Монтрезор, І.К. Пачоський, М.В. Цингер та І.І. Шмальгаузен подали флористичні списки видів рослин і для кожного з них вказують конкретні місця їх зростання з наведенням екоотопу, де був зібраний вид [33, 36, 42]. В.В. Докучаєв [10-13] з експедицією провів перше дослідження сірих лісових ґрунтів Полтавщини. У складі експедиції брали участь учні В.В. Докучаєва: Н.М. Сібірцев, П.А. Зем'ятченський, А.Р. Ферхмін, А.М. Краснов, В.П. Амолицький, В.І. Вернадський, Г.Н. Висоцький та ін. У 1892 р. В.В. Докучаєв зробив комплексну характеристику природи Полтавщини, а разом з цим і рослинного світу лісів. Він дослідив, що території, які були під лісами в давні часи, були значно більшими за сучасні, вивчав взаємовідношення лісу і степу, досліджуючи їх конкуренцію [16, 22, 26, 41]. А.М. Краснов (1891, 1894) найбільш відомий у значних працях щодо вивчення флори лісів Полтавської Губернії. Він дав перший науковий ботаніко-географічний нарис Полтавської губернії, виділив низку асоціацій і формацій, де навів загальний список рослин із зазначенням місцезростань найрідкісніших з них, описав приворсклянську смугу лісів, відмітивши переважаючу роль в насадженнях граба [27, 34].

У 1909 році при лісному відділку Полтавської губернії була організована виставка на тему: «Ліси Полтавської губернії». Там експонувались матеріали Полтавського лісництва, яке поставило собі за мету ознайомити широкі кола населення зі станом лісів губернії на початок XX ст. і величезним злом для добробуту людини – знищенням лісів, що призвело до створення сипучих пісків і ярів. Лісовий ревізор Г.І. Кенге зробив аналітичний опис стендів і картограм цієї виставки і видав брошуру в 1909 році під заголовком «Состояние лесов Полтавской губернии», вказуючи, що в 1909 році ліси займали всього 5,5 % загальної площі губернії, а на період виставки їх залишилось не більше 4 %. Головними причинами знищення лісів на той час вважались:

поголовне випасання худоби в лісах і величезна роздробленість власників лісів [22, 26, 29, 34]. Г.І. Кенге зазначив, що необхідно запровадити природоохоронні заходи, щоб запобігти загибелі і знищенню лісів, і вказав, що головна маса лісів зосереджена в районах великих річок: Дніпра, Удаю, Сули, Псла, Ворскли.

На початку ХХ ст. головним осередком наукової ботанічно-лісової роботи Полтавщини був саме природно-історичний музей. Науковці підняли питання про дійову охорону рослинного світу, зокрема лісу [17]. В середині 20-х років ХХ ст. всебічне вивчення рослинного світу Полтавщини та організацію заповідної мережі здійснив кандидат біологічних наук С.О. Іллічевський. Він досконало вивчив рослинність околиць м. Полтави, для якої дав список видів [18, 19, 20, 21, 22]. Проаналізувавши гербарій музею, а він на той час складав 10 тис. аркушів, літературні відомості, а також спираючись на особисті матеріали, автор склав загальний список флори Полтавської губернії з позначкою для кожного виду місць знаходження. В цей список входило 1027 видів рослин (14 вищих спорових, 2 голонасінні і 1011 квіткових, з яких 233 однодольних і 778 дводольних). Дослідження середини-кінця ХІХ та початку ХХ ст. спрямовані на вивчення лісів Полтавщини, ми об'єднуємо в перший етап вивчення. Тобто це період робіт описового характеру, накопичення флористичних даних по різних типах фітоценозів, у тому числі й лісових, та початку класифікації рослинного покриву. Усі дослідження лісової флори на першому етапі можна об'єднати у флористико-систематичний напрямок.

Другий етап. У 30-60-ті рр. вийшли з друку 30-ти томна «Флора ССРСР» [39] та 12-ти томна «Флора УРСР» [38], які узагальнили відомості про рослинний світ різних фітоценозів, у тому числі і їх лісових представників. Вони послужили основою для всіх подальших досліджень по вивченню рослинності. П.М. Береговий, О.П. Мринський дослідили лісову флору і внесли великий вклад у вивчення лісової рослинності [2, 8, 25, 33]. Р.В. Ганжа [10] вивчав окремі типи рослинності та багато уваги приділяв лісовим фітоценозам і грибам. Д.С. Івашин, Р.В. Ганжа, О.А. Стасілюнас [35] займалися вивченням рідкісних, зникаючих видів лісової рослинності та флори Полтавської області.

Проблема вивчення кругообігу речовини та балансу енергії в біосфері найактуальніша в системі наук про землю. Великий вклад у вивчення питань біоколообігу речовин у природі вніс В.І. Вернадський [40]. О.Л. Бельгардом у 1971 р. було започатковано вивчення біоколообігу речовин у різних типах лісових угруповань степової зони. Він стверджував, що комплекс ґрунтово-кліматичних факторів і біоколообігу речовин (річний коефіцієнт зволоження, довжина вегетаційного періоду, накопичення гумусу, реакція ґрунтового розчину, накопичення органічних речовин, накопичення надземної і підземної маси рослин) в степу і в лісі, які знаходяться в одній природній зоні, мають суттєві відмінності [6]. Саме він запропонував таку систему життєвих форм рослин, яка характеризувала, по-перше, відношення того чи іншого виду до середовища в цілому, а по-друге, – до кожного конкретного його чинника. До переваг цієї системи відноситься використання традиційних і загальновідомих екологічних груп рослин, вона дозволяє характеризувати кожен фітоценоз у цілому через екоформули і екоспектри та здійснювати якісне порівняння різних угруповань. Ці дослідження дали поштовх до цілеспрямованого вивчення лісових та інших біогеоценозів у інших регіонах.

Н.І. Базилевич і Л.Є. Родін [5] визначили тип біоколообігу органо-мінеральних речовин в біогеоценозах по десятибальній шкалі числових показників. Вони були засновниками загальноприйнятої методики по визначенню загальних запасів підстилки та опаду. Освітлюючи питання класифікації степових і лісових (дубових) угруповань, Л.Є. Родін і Н.І. Базилевич відносять колообіги речовин перших до класу типів колообігу – азото-кремнієвого, середньозольного, мало- і середньопродуктивного, інтенсивного; другий до кальцієвого суббореального і групи типів – азото-кальцієвого, середньозольного, загальмованого [9].

Л.І. Перельман створив геохімічну класифікацію елементів, враховуючи міграційну властивість та її контрастність. У 1975 р. він визначив, що історія міграції будь-якого хімічного елемента в ландшафті складається з безлічі колообігів, різних за масштабами і тривалістю. Далі у 1976 р. він пише, що в одних ландшафтах (тундри і пустелі) біоколообіг речовин протікає слабо, в інших (лісах помірного поясу) інтенсивніше, а в тропічних лісах темпи колообігу досягають найбільшого розмаху [37]. Детальний географічний аналіз флори Лівобережного Лісостепу провів О.П. Мринський [22, 31]. Він також охарактеризував лісову рослинність пониззя р. Удай [30].

Підсумком геоботанічних досліджень, які проводились у різних регіонах України, можна вважати фундаментальне видання «Рослинність України. Природні ліси УРСР» [7].

Особливості рослинних угруповань різних типів рослинності, зокрема лісової, зонально-екологічні закономірності поширення їх по зонах України та відтворення еколого-флористичних закономірностей, поширення синтаксонів рослинного покриву знайшли висвітлення в роботі І.М. Григори та В.А. Соломахи [11]. Закономірності розвитку рослинності річкових заплавл аналізує Б.М. Міркін [32]. Він описує методи аналізу заплавної рослинності, зупиняється на закономірностях формування, на будові заплавного ландшафту, на динаміці змін та ін.

Роботи 30-80-х рр. ХХ ст. можна об'єднати у другий етап дослідження. Він присвячений розробці питань, пов'язаних із закономірностями територіального розподілу рослинності залежно від екологічних умов; накопиченню флористичних даних; дослідженню динаміки рослинності долин річок, створенню класифікації рослинності на домінантній основі. Цей напрямок досліджень можна вважати ценотичним. Дослідження цього періоду також можна віднести до екологічного напрямку.

Висновок

Аналіз наукової літератури дає підстави відмітити, що проблемам вивчення лісів приділяється достатньо уваги. У історичному аспекті за період 1950-1980 рр. можна виділити два різні за напрямками досліджень етапи. Дослідження середини-кінця ХІХ та початку ХХ ст., спрямовані на вивчення лісів Полтавщини, ми об'єднуємо в перший етап вивчення. Усі дослідження лісової флори на першому етапі можна об'єднати у флористико-систематичний напрямок. Роботи 30-80-х рр. ХХ ст. об'єднуємо у другий етап дослідження. Цей напрямок досліджень можна вважати ценотичним. Дослідження цього періоду також можна віднести до екологічного напрямку.

Список літератури

1. Arendarenko N. Zapiski o Poltavskoy gubernii, sostavlennyye v 1846 g.: v 3 ch. / N. Arendarenko // – Poltava, - 1848. – Ch. 1. – 190 s.
2. Beregovoy P.M. Lisova ta chagarnikova roslinnist zaplavi r. Psla / P.M. Beregovoy // Naukovi zapiski Kiyivskogo derzhavnogo universitetu. – K., - 1950. – Т. 9, vip. 7. – S. 113–122.
3. Barbarich A.I. Osnovniy etapi vivchennya flori Ukrayini / A.I. Barbarich // Botanichnyy zhurnal AN URSS. – 1954. – Т. 11, No. 2. – S. 17–24.
4. Barbarich A. L. Flora i roslinnist Polissya Ukrayinskoyi RSR / A.L. Barbarich // – K.: Vid. Kyiv. derzh. un-tu, - 1955. – S. 269–319.
5. Bazilevich N.I. Tipy biologicheskogo krugovorota zolnyih elementov i azota v osnovnyih prirodnyih zonah Severnogo polshariya / N.I. Bazilevich, L.E. Rodin // Genezis, klassifikatsiya i kartografiya pochv SSSR. – M.: Nauka, - 1964. – S. 134–145.
6. Belgard A.L. Stepnoe lesovedenie / A.L. Belgard // – M.: Lesnaya promyshlennost, - 1971. – 336 s.
7. Bradis E.M. Roslinnist URSS. Lisi / E.M. Bradis // – K.: Nauk. dumka, - 1971. – 460 s.
8. Bayrak O.M. Atlas ridkisnih i znikayuchih roslin Poltavshchiny / O.M. Bayrak, N.O. Stetsyuk // – Poltava: Verstka, - 2005. – 248 s.
9. Bayrak O.M. Regionalna ekomezha Poltavshchiny / O.M. Bayrak // – Poltava: Verstka, - 2010. – 214 s.
10. Ganzha R.V. Zmini v sosnyakah na piskah drugoyi richkovoyi terasi vnaslidok vihotu gruntovih vod / R.V. Ganzha, N.O. Orlova // – Poltava, - 2002. – S. 87–89.
11. Grigora I.M. Roslinnist Ukrayini (ekologo-tsenotichnyy, floristichnyy ta geografichnyy naris) / I.M. Grigora, V.A. Solomaha // – K.: Fitosotsiotsentr, - 2005. – 452 s.
12. Dokuchaev V.V. Izbrannyye sochineniya: V 3 t. / V.V. Dokuchaev // M.: Gos. izd-vo selsk. lit. – M., - 1948. – Т. 1. : Russkiy chernozem. – 480 s.
13. Dokuchaev V.V. Russkiy chernozem / V.V. Dokuchaev // – M.: Izd-vo AN SSSR, - 1949. – 620 s.
14. Dokuchaev V.V. Izbrannyye sochineniya / V.V. Dokuchaev / – M.: Izd-vo s-h. literatury, - 1954. – 708 s.
15. Dokuchaev V.V. Materialy po otsenke zemel Poltavskoy gubernii". – 1889–1892. – Vyip. 1–13.
16. Dokuchaev V.V. Materialy po otsenke zemel Nizhegorodskoy gubernii – 1882–1886. – Vyip. I–XIV (Dokuchaevu prinaldezhat 1 vyipusk i nekotorye glavyyi XIII, XIV i redaktsiya vsego truda).
17. Dokuchaev V.V. I Poltavshchina: fakti, dokumenti, bibliografiya / Uklad. V.M. Samorodov, S.L. Kigim // – Poltava: Verstka, - 2007. – 182 s.
18. Illichevskiy S.O. Flora okolits m. Poltavi. Z povnim spiskom dikoyi roslinnosti / S.O. Illichevskiy // – Poltava, - 1927. – Т. 1, No. 1. – S. 19–49.
19. Illichevskiy S.O. Roslinnist okolits m. Poltavi / S.O. Illichevskiy. – Poltava, - 1928. – 30 s.
20. Illichevskiy S.O. Gerbariy Poltavskogo derzhavnogo muzeyu / S.O. Illichevskiy // Zbirnik prisvyacheniy 35-rlchchyu muzeyu. – Poltava, - 1928. – Т. 1. – S. 141–226.
21. Illichevskiy S.O. Roslinnist m. Poltavi / S.O. Illichevskiy // Zapiski Poltavskogo silskogospodarskogo polittehnikumu. – Poltava, - 1928. – Т. 11. – S. 101–127.
22. Illichevskiy S.O. Tsilinni stepi Poltavshchiny ta yih ohorona / S.O. Illichevskiy // Visnik prirodnavstva. – H., - 1929. – No. 1–2. – S. 58–60.
23. Ivashin D. S. Ridkisini roslini pviddenno-shidnoyi chastini Livoberezhnogo Lisostepu Ukrayini / D.S. Ivashin, R.V. Ganzha, O.A. Stasilyunas [ta in.] // Ukrayinskiy botanichnyy zhurnal. – 1985. – Т. 42, No. 1. – S. 71–75.

24. Ivashin D.S. Schob rosli goritsviti : rozpovidi pro ridkisini roslini ta tvarini Poltavshini / D.S. Ivashin, V.M. Samorodov, V.V. Buydin [ta in.]. – Poltava, - 1990. – 70 s.
25. Ivashin D.S. K istorii izucheniya rastitelnogo mira Poltavshini / D.S. Ivashin, L.D. Orlova // – Poltava, - 1991. – Ch. 3: Kraeznavstvo Poltavshini. – S. 39–41.
26. Krasnov A.N. Botaniko-geografichniy naris Poltavskoyi guberniyi. Zvit Poltavskomu gubernskomu zemstvu / A.N. Krasnov // – Poltava, - 1894. – 30 s.
27. Krasnov A.N. Botaniko-geografichniy naris Poltavskoyi guberniyi. Zvit Poltavskomu gubernskomu zemstvu / A.N. Krasnov // – Poltava, - 1894. – 30 s.
28. Kenge T.I. Sostoyanie lesov Poltavskoy gubernii / T.I. Kenge // – Poltava, - 1909. – 71 s.
29. Materialy k otsenke zemel Poltavskoy gubernii. Estestvenno-istoricheskaya chast. Otchet Poltavskomu gubernskomu zemstvu. Rabota ispolnena pod neposredstvennym rukovodstvom prof. Sankt-Peterburgskogo universiteta V.V. Dokuchaeva. – SPb.: Poltav. gub. zemstvo, 1889–1894. – Vyip. 1–16.
29. Mrinskiy O.P. Geografichniy analiz flori Lvoberezhnogo Lisostepu / O.P. Mrinskiy // Ukrayinskiy botanichniy zhurnal. – 1969. – T. 26, No. 2. – S. 30–36.
30. Mrinskiy O.P. Do harakteristiki lisovoyi roslinnosti ponizzya r. Uday / O.P. Mrinskiy // Ukrayinskiy botanichniy zhurnal. – 1969. – T. 26, No. 4. – S. 22–26.
31. Mrinskiy O.P. Botaniko-geograficheskiy ocherk Lvoberezhnoy Lesostepi Ukrainyi: avtoref. dis. na soiskanie uchen. stepeni kand. biol. nauk / O.P. Mrinskiy // – K., - 1971. – 32 s.
32. Mirkin B.M. Zakonomernosti razvitiya rastitelnosti rechnyih poym / B.M. Mirkin // – M.: Nauka, - 1974. – 176 s.
33. Orlova L.D. Vivchennya lisiv yak osoblivih zaboronnih zon / L.D Orlova, S.V. Gapon, N.O. Vlasenko // – Poltava: Verstka, - 2004. – S.88–90.
34. Osnovaniya dlya otsenki lesov Poltavskoy gubernii, 1907. – 71 s.
35. Pachoskiy Y.K. Rezultaty floristicheskikh issledovaniy v severo-zapadnoy chasti Poltavskoy gubernii / Y.K. Pachoskiy // Zapiski Kievskogo obschestva estestvoispytateley (protokolyi sobraniy). – K., - 1892. – Vyip. 2. – S. 50–54.
36. Pachoskiy Y.K. Ocherk floryi okrestnostey g. Pereyaslavlya Poltavskoy gubernii / Y.K. Pachoskiy // Zapiski Kievskogo obschestva estestvoispytateley. – K., - 1893. – T. III, vyip. 1. – S. 63–141.
37. Perelman A.I. Biokosnyie sistemyi zemli / A.I. Perelman // – M.: Nauka, - 1977. – 159 s.
38. Flora USSR: V 12 t. – K. : Vid-vo AN URSS, - 1936 – 1965. – T. 1–12.
39. Flora SSSR: v 30 t. – M.; L.: Izd-vo AN SSSR, 1945–1960. – T. 1–30.
40. Tsvetkova N.N. Itogi i perspektivy issledovaniya osobennostey biologicheskogo krugovorota veschestv v lesnyih ekosistemah stepnoy zonyi / N.N. Tsvetkova // Pitannya stepovogo lisoznavstva ta lisovoyi rekultivatsiyi zemel. – 2004. – Vip. 7 (33). – S. 27–46.
41. Chayka V.Ya. Zeleni shati Poltavshini / V.Ya. Chayka // – Poltava: Krinitsya, - 1994. – 132 s.

Реферати

ИСТОРИЧЕСКИЙ ОЧЕРК ИССЛЕДОВАНИЙ ЛЕСНЫХ БИОГЕОЦЕНОЗОВ НА ПОЛТАВЩИНЕ (1850-1980 гг.)

Власенко Н. А.

Анализ научной литературы дает основания отметить, что проблемам изучения лесов уделяется достаточно внимания. В историческом аспекте за период 1850-1980 гг. можно выделить два разных по направлениям исследованных этапов - флористико-систематический и эколого-ценотический.

Ключевые слова: лесные биогеоценозы, Полтавщина, анализ литературы.

Стаття надійшла 22.12.2015 р.

HISTORICAL OUTLINE OF FOREST ECOSYSTEMS STUDY IN POLTAVA REGION (1850-1980 YY.)

Vlasenko N. O.

An analysis of the scientific literature gives grounds to note that the problems of forest research, has been overlooked. The historical aspect for the period 1850-1980 year, there are two different stages of research areas - floristic and systematic and eco-coenotic.

Key words: forest ecosystems, Poltava region, analysis of the literature.

УДК 616.314.1-008.1:618.2-083

Л. П. Островська

ВДНЗ України «Українська медична стоматологічна академія», м. Полтава

ДІАГНОСТИКА ТА ЛІКУВАННЯ ХВОРОБ ТКАНИН ПАРОДОНТА У ВАГІТНИХ

Рання діагностика стоматологічних захворювань та ефективна їх профілактика під час вагітності, а також правильна тактика лікаря-стоматолога та акушера-гінеколога є визначними факторами підвищення рівня стоматологічного здоров'я у вагітних. Вагомість і значимість індивідуалізованого підходу до профілактично-лікувальних заходів особливо важлива в період вагітності, оскільки їхня ефективність не тільки зумовить високий рівень здоров'я вагітної, в тому числі й стоматологічного, а й профілактує численні патологічні стани й хвороби майбутньої дитини.

Ключові слова: хвороби пародонта, вагітні жінки, діагностика, лікування.

Вагітність є важливим періодом у формуванні стоматологічного здоров'я дитини та збереженні його у вагітних жінок. Незважаючи на численні досягнення вітчизняних та зарубіжних